

4/9 2025 Premiär! Pascal + Bolero

– Dansant och sagolikt

Maurice Ravel 150 år (1875-1937)

Program

Pavane pour une infante défunte *Pavane för en död prinsessa* (1910) - 6 min

Ma mère L'oye *Gåsmor* (1911) - 28 min

Paus – 25 min

Valses nobles et sentimentales (1911-12) – 17 min

La valse (1920) – 13 min

Boléro (1928) – 15 min

Pavane för en död prinsessa

Pavane pour un Infante défunte

Pavane är en högtidlig långsam dans, som blev särskilt omtyckt på 1500-talet vid de kungliga hoven runt om i Europa. I tidigare tider uppfattade man 'pavane' som en dans som kom från Spanien och tog namn efter det spanska ord för påfågel 'pavo'. Dansen var långsam och gravitetisk, med syfte att visa sina exklusiva kläder på samma sätt som påfågeln visar sin fjäderdräkt. Numera menar man, att dansen har namn från den italienska byn Padova, på samma sätt som wienervalsen har namn efter byn Wien.

I vårt Ravel-program träffar vi första gång pavanen i 'Pavane för en död prinsessa'. Ravel var mån om att man skulle förstå, att det inte rörde sig om en dans vid en begravning av ett avlidet barn, utan att "Pavane pour un Infante défunte" – den franska titeln - skulle förstås mera som en vacker gravitetisk dans, som en prinsessa från en svunnen tid skulle kunna ha dansat, såsom de spanska prinsessor Diego Velasquez målade. Se Diegos bild av *Infanta Margarita Teresa*.

Gåsmor

Ma mère l'Oye

Gåsmor är baserat på sagor av Charles Perrault från *Gåsmors sagor* från 1697: "Törnrosa" och "Tummeliten", Madame Leprince de Beaumonts "Skönheten och odjuret" från 1757 och Madame d'Aulnoys "Den gröna Lindormen" från 1697.

Det finns tre huvudversioner av *Ma mère l'Oye*: den första som är verkets ursprung, är skriven för fyrhändig piano mellan 1908 och 1910, den andra är ett partitur för symfoniorkester (1911) och den sista, mer omfattande, är en adaption för balett (1912).

Ravel tillägnade *Gåsmor* till två barn, Jean och Marie Godebski, som var barn till hans trogna vänner av polskt ursprung, Cipa och Ida. Den offentliga premiären för fyrhändigt klaver ägde rum den 20 april 1910; uppträdandena var Jeanne Leleu och Geneviève Durony (11 respektive 14 år gamla).

1:a tableau:

Danse du rouet et scène: Spinnrockdans och scen

2:a tableau:

Pavane de la belle au bois dormant: Pavane för Prinsessan i den sovande skogen

3:e tableau:

Les entretiens de la belle et de la bête: Skönheten och Odjurets samtal.

4:e tableau:

Petit Poucet: Tummeliten

5:e tableau:

Laideronnette, impératrice des Pagodes: Fulaliten, Pagodinernes kejsarinna.

6:e tableau

Le jardin féérique: Älvornas trädgård

1:a och 2:a tableau

Vi är i sagan om Törnrosa. I första tableau hör vi spinnrocken snurra och kanske hör vi även när Törnrosa sticker sig själv på den vassa ten. I andra tableau träffar vi igen pavanen – den gamla höviska dans – och en prinsessa, nu som Törnrosa.

3:e tableau

Ravels utvalda citat från 'Skönheten och Odjuret':

"När jag tänker på ditt vänliga hjärta, verkar du inte så ful för mig." -

"Åhja, madame! Jag har ett vänligt hjärta, men jag är ett monster." -

"Det finns många män som är mer monstruösa än du." -

"Om jag hade andans gåva, skulle jag ge dig en stor komplimang för att tacka dig, men jag är bara ett odjur... Skönhet, vill du bli min hustru?" -

"Nej, Odjur!..." -

"Jag dör lycklig eftersom jag har glädjen att se dig än en gång." -

"Nej, mitt kära Odjur, du kommer inte att dö: du kommer att leva för att bli min make!"...
Odjuret hade försvunnit och hon såg vid sina fötter bara en prins vackrare än Amor, som tackade henne för att ha brutit förtrollningen.

4: tableau

Ravels utvalde citat från 'Tummeliten':

Tummeliten är yngst av sju barn i en fattig skogshuggarfamilj. Hans större visdom kompenserar för hans ringa storlek. När alla sju barn överges av sina föräldrar hittar han en mängd olika sätt att rädda sitt eget liv och sina bröders liv.

”Han trodde att han lätt skulle hitta vägen med hjälp av brödsmlor som han hade strött ut överallt där han hade gått; men han blev mycket förvånad när han inte kunde hitta en enda smula: fåglarna hade kommit och ätit upp allt.

Tummeliten strör brödsmlor. Illustration av Gustav Doré.

5: tableau

Med en dröm om Asien skapade Maurice Ravel en magisk värld för barn, befolkad av "pagodes et pagodines", små imaginära porslinsfiguriner i kinesisk stil täckta av guld och ädelstenar. I femte tableau ställer de sig till Laideronnettes, deras kejsarinnas, tjänst och tröstar henne, då hon är bedrövad henne över den förbannelse som drabbat henne. Laideronnette är själv en sagokaraktär som har blivit förhäxad till att vara den fulaste av alla (franska 'laide' betyder 'ful') i sagan "Den gröna Lindormen". Musiken påminner om musik spelad på pianots svarta tangenter – 5-ton-musik eller pentatonisk musik – och ger oss associationer till Asien.

Kostym för Laideronnette för balleten Ma Mère l'Oye

Ravels utvalda citat från "Den gröna Lindormen":

"Hon klädde av sig och hoppade ner i badet. Genast började pagoder och parodiner att sjunga och spela instrument: vissa hade teorber gjorda av valnötsskal; andra hade violiner gjorda av mandelskal; för instrumenten måste vara korrekt i proportion till storleken på musikern."

6:e tableau

Med en kyss väcker prinsen prinsessan. Vi är åter i sagan om Törnrosa, som vi började med i första och andra tableau. Stråkmusikerna öppnar med darrning dörrarna till det förunderliga landet, och i ett långsamt crescendo går vi in i en värld av barnslig förtrollning: Älvornas trädgård.

Den storslagna apoteosen av hornen, träblåsarna och sedan hela orkestern utgör en final av mångfaldig prakt på Ravels fantastiska vision av barndomens värld!

Valses nobles et sentimentales

- I. *Modéré – très franc*
- II. *Assez lent – avec une expression intense*
- III. *Modéré*
- IV. *Assez animé*
- V. *Presque lent – dans un sentiment intime*

- VI. *Vif*
- VII. *Moins vif*
- VIII. *Épilogue: lent*

Titeln Valses nobles et sentimentales ("Ädla och sentimentala valser") valdes som en hyllning till Franz Schubert, som hade gett ut två valssamlingar år 1823 med titeln Valses nobles och Valses sentimentales. Den ursprungliga pianoversionen publicerades 1911; en orkestrering av kompositören gavs ut året därpå.

La valse

La valse (Valsen), poème chorégraphique pour orchestre (en koreografisk dikt för orkester) uruppfördes den 12 december 1920 i Paris. Det var tänkt som en balett men hörs numera oftare som ett konsertverk.

Ravels egen beskrivning:

”Genom virvlande moln kan valsande par svagt urskiljas. Molnen skingras gradvis: man ser en enorm sal befolkad av en virvlande folkmassa. Scenen lysas gradvis upp. Ljuset från ljuskronorna brister ut vid fortissimo. Utspelar sig vid ett kejserligt hov, omkring 1855.”

Boléro

Boléro är Ravels mest kända verk, ursprungligen balettmusik men oftare framfört som konsertverk.

Boléro var ett av Ravels sista verk och blev skapad på beställning av Ida Rubinstein, ballerina och mecenat ursprungligen från Charkov i Ukraina. Bland andra kompositörer, som Rubinstein använde för sina baletter finns Debussy och Stravinskij.

Ida Lvovna Rubinstein (1885-1960)

Musiken består av en återkommande melodi och genomgående samma rytm. Slagverkaren spelar faktiskt den samma rytmsekvens 169 gånger.

Den förmodade födelsen av melodin rapporteras om i vittnesmålet från en kollega och vän till Ravel, Gustave Samazeuilh, som besökte Ravel sommaren 1928. Han berättade hur kompositören, innan han gick och badade en morgon, spelade ett tema för honom med ett enda finger på pianot och förklarade:

"Fru Rubinstein har bett mig om en balett. Tycker Ni inte att det här temat är enträget? Jag ska försöka upprepa det flera gånger utan någon utveckling och gradera min orkestrering så gott jag kan."

Under hela speltiden på cirka 15 minuter upprepas två melodier, i princip utan någon utveckling alls. Ravels genialitet kommer fram i hans orkestrering. Medan virveltrumman knackar ut en kastanjettinspirerad rytm som blir till en obeveklig, tvångsmässig puls, tar Ravel oss med på en tur genom hela orkestern och ger praktiskt taget varje melodiskt instrument en möjlighet att kasta nytt ljus över melodierna. Längs vägen ökar Ravel gradvis både volymen och spänningen tills musiken bränns fast i vår hjärna.

Vad inspirerade ett sådant tillvägagångssätt utan motstycke? Möjligen en resa till Amerika. Ravel, som älskade maskiner och vars far och bror var ingenjörer, hade en förkärlek för fabriker. Han älskade den "underbara symfonin av löpande band, visselpipor och fantastiska hammarslag som omsluter dig." Efter ett sådant besök 1905 anmärkte han "Hur mycket musik det finns i allt detta – och jag tänker verkligen använda det."

Tjugotvå år och ett världskrig senare, År 1927, efter att just ha fått beställningen för baletten som skulle bli Boléro, var Ravel på en USA-turné och överraskade sina värdar med en förfrågan om att besöka Ford-fabriken i Detroit. Det är sannolikt att de ihärdiga, mekaniska rytmerna som omgav honom där återuppväckte den tidigare gnistan. Den ursprungliga Boléro-dansen har sina rötter i 1700-talets Spanien, men Ravels banbrytande mästerverk kunna inte ha skrivits under något annat århundrade än 1900-talet.